

PRADILLA, Miquel Àngel (2008). *La tribu valenciana: Reflexions sobre la desestructuració de la comunitat lingüística*. Barcelona: Onada. 150 p.

1. LA BRANCA ESGALLADA: DIGRESSIONS A PROPÒSIT DE *LA TRIBU VALENCIANA*

En una escena de la pel·lícula *Anything else* (2003), Woody Allen, en el paper de David Dobel, un madur professor de secundària de caràcter tan lúcid i amoral com desequilibrat, amb vocació de guionista humorístic, tracta de persuadir el seu jove col·lega i deixeble Jerry Falk (Jason Biggs) de la conveniència de no renovar-li el contracte a l'agent que el representa —un homuncle insignificant i garrepa, anomenat Harvey Wexler (Danny De Vito), la conversa del qual acaba versant fatalment sobre qüestions de sastreria—, tot adduint que «prové d'una de les tribus perdudes d'Israel que hauria d'haver romàs perduda». La gràcia de la situació augmenta quan parem esment a la circumstància (gens anecdòtica) que assistim a la conversa entre dos jueus, que malparlen d'un altre jueu. Sempre he cregut que aquest esquetx allenià constituïa un bon punt de partida per arribar a entendre el grau d'estupor i indignació que qualsevol valencià mínimament decent no pot deixar d'experimentar davant el cúmul de despropòsits infamants que jalonen la història sociolingüística del nostre darrer mig segle. El desencant ha arribat a l'extrem que a hores d'ara els defensors locals d'una certa *Realpolitik* —amb evidents implicacions sociolingüístiques—, imbuïts del convenciment que les situacions es legitimen pel mer fet d'existir, postulen la necessitat d'acomodar les nostres conviccions al sentit comú preponderant, ni que sigui al preu de caure en l'apologia de l'*statu quo* —sens dubte, una de les modalitats més aplaudides de l'*omertà*. Procedir altrament, afirmen, equivaldria a incórrer en el complex d'inferioritat o en sentiments d'*autoodi*, amb la qual cosa, a banda de sotmetre aquest darrer concepte a la seva enèsima manipulació, demostren una incapacitat (patològica?) per entendre allò que té de més específic l'exercici de la tasca intel·lectual —això és, l'adopció d'una *distància preocupada* envers els seus objectes. En aquest sentit, els nostres aprenents de bruixot farien bé de preguntar-se si, tal com apunta Guillem Calaforra (2009), «[a]lgú que ha arribat a detestar la societat on viu, ¿és algú que s'autoodia? [...] No. Algú que odia una societat cafre i estupiditzada no és algú que s'autoodia, és algú que enyora la civilització i no sap on (o com) trobar-la [...], perquè en el cas del ciutadà que viu “a la contra” per a l'*autoodi* li falla la premissa major: l'existència d'un *nosaltres*».

Les digressions anteriors vénen a tomb de l'aparició el desembre de 2008 de *La tribu valenciana: Reflexions sobre la desestructuració de la comunitat lingüística*, de Miquel Àngel Pradilla, a càrrec d'Onada Edicions de Benicarló, un segell editorial mo-

dest però que compta ja en el seu catàleg amb alguns títols bàsics per comprendre la dinàmica sociolingüística valenciana recent. El llibre de Pradilla s'insereix de ple en aquesta línia i constitueix un recull d'algunes de les darreres aportacions de l'autor sobre un assumpte al qual dedica una atenció molt intensa des de fa més d'una dècada. I és que, com el lector ja deu saber, Miquel Àngel Pradilla (Rossell, el Baix Maestrat, 1960), professor de la Universitat Rovira i Virgili i membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ha esdevingut des de fa anys un dels analistes més tenaços de la nostra actualitat sociolingüística. Amb el benentès que la mena d'anàlisi que practica no té res a veure amb la xerrameca oportunista i superficial dels gasetillers de torn, sinó amb la temptativa, perfectament serena i estructurada, d'interpretar mitjançant l'arsenal teòric de les ciències socials els avatars experimentats per l'agut procés de minorització a què es troba sotmès el català dels valencians. Això l'ha portat al llarg dels anys a ocupar-se de qüestions tan fonamentals com ara l'estudi del blaverisme i les seves implicacions (Pradilla, 1999 i 2001), la revisió de les polítiques lingüístiques implementades pels successius governs valencians (Pradilla, 2002 i 2005) o l'anàlisi comparativa de situacions —verbigràcia, la gallega i la valenciana— definides per una forta tendència a l'establiment de llengües per elaboració en el marc de processos avançats de substitució lingüística (Pradilla, 2003). Alguns d'aquests treballs van ser aplegats ja en el seu dia dins el volum *El laberint valencià: Apunts per a una sociolingüística del conflicte* (2004), del qual *La tribu valenciana* es presenta en molts sentits com una continuació lògica i alhora com una actualització necessària, atès que la conflictivitat idiomàtica de la societat valenciana, en comptes d'esvair-se, mostra una rara, per bé que explicable, tendència a persistir, producte d'«una estratègia que conjuga la desinformació i la contrainformació tendenciosa» (p. 133),¹ orquestrada (no sols) per la dreta hegemònica. L'èxit innegable d'aquesta estratègia al llarg del darrer mig segle —i sobretot d'ençà de la transició— ha transformat els valencians en una mena de cabila malagradosa —*atribolada*, en diríem parafrasejant un títol de Jon Juaristi—, sempre amatent a sacrificar la discussió racional sobre la nostra *questione della lingua* en l'altar de la penúltima extravagància.²

De fet, el text explicita des del seu mateix títol el sever judici que tal estat de coses li mereix a l'autor, que no confon en cap moment l'objectivitat exigida pel seu compromís disciplinari amb l'alienació respecte de les qüestions abordades. No debades, l'eilecció del terme *tribu*, lluny de ser casual, ens remet a una de les maneres més connotades pejorativament de qualificar una societat, tot incidint sobre les seves dimensions irracionals i primitives, alhora que es deixa interpretar també —d'acord amb l'asèptica definició del Fabra— com «cadascuna de les agrupacions en què alguns pobles antics estaven dividits» (DGLC). Ni que sigui a tall d'anècdota, m'agradaria recordar, en

1. Per tal d'evitar reiteracions enutjoses, les referències textuales del llibre que comentem aniran acompanyades tan sols de la indicació de pàgina.

2. El lector interessat per aquesta història, tan sovint caricaturesca, farà bé de llegir, a banda de les interessants aportacions del mateix Pradilla, els treballs de Bello (1988) i Viadel (2006), així com el relat de la Transició al País Valencià esbossat per Cucó (1989).

relació amb això, que entre els jueus catalans medievals era usual l'ús del mot *branca* per al·ludir a cadascuna de les tribus d'Israel, designació que ha sobreviscut en l'imaginari catalanista gràcies a la representació al·legòrica dels territoris del domini lingüístic mitjançant la imatge del Pi de les Tres Branques, popularitzada a partir del poema homònim escrit per Verdaguier el 1888. Precisament, una de les característiques constants del treball de Pradilla, que li facilita l'adopció d'una perspectiva multilateral davant els fets (socio)lingüístics, té a veure amb el fet de trobar-se a cavall de més d'una d'aquestes branques, atesa la seva condició de valencià del nord que treballa en una universitat del sud de Catalunya i, en tant que membre de la Secció Filològica de l'IEC, és alhora responsable de la codificació de la llengua, més enllà de particularismes i submissions a cap autoritat política local.

Estem parlant, doncs, d'una obra on es du a terme una dissecció dels diversos fronts en què s'està produint la deriva sociolingüística d'una branca (cada cop més) esgallada de la comunitat catalanòfona, a través de cinc capítols, corresponents a uns altres tants treballs de l'autor: 1) «Reflexions sobre la desestructuració de la comunitat catalanòfona: l'ecosistema comunicatiu valencià contemporani», 2) «L'estandardització lingüística al País Valencià», 3) «La política lingüística contemporània o la deriva substitutòria de l'«idioma valencià»», 4) «Vint-i-cinc anys de la Llei d'ús i ensenyament del valencià. Un futur incert per a la llengua» i 5) «De fronteres administratives i límits geolèctals. La cruïlla lingüística valencianocatalana (i aragonesa)». Finalment, cal no oblidar que encapçala l'obra un pròleg de Rafael-L. Ninyoles, on l'il·lustre sociòleg valencià pondera les virtuts del text i ens convida a fer-ne una recepció contextualitzada, completant-la amb altres textos, entre ells un de propi (Ninyoles, 2008), proposta que jo faria extensiva a publicacions recents de Toni Mollà (2007) i Anselm Bodoque (2009). Al llarg de les digressions següents tractarem en alguna mesura de satisfer aquest *desideratum*, remarcant els aspectes més interessants de l'aportació de Pradilla, sense negligir-ne tampoc la crítica si escau, però sense perdre mai de vista que els nostres comentaris no poden (ni pretenen en cap moment) substituir la lectura del llibre, que no dubto a recomanar des d'ara mateix.

2. COMUNITAT LINGÜÍSTICA *VERSUS* COMUNITAT COMUNICATIVA: CAP A UN ENFOCAMENT ECOLÒGIC DE LA SITUACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA VALENCIANA

La primera qüestió que m'agradaria abordar es relaciona amb l'enfocament *ecològic* de l'ecosistema comunicatiu valencià contemporani adoptat per l'autor,³ a partir

3. No podem entrar ací en la consideració de les implicacions metodològiques i ideològiques subjacents a l'elecció del concepte d'*ecosistema comunicatiu*. La qüestió ha estat abordada per Nicolás (1998: 104-105), que hi aporta, a més, interessants referències bibliogràfiques, a les quals podríem afegir pel nostre compte les lúcides consideracions pioneres d'Enzensberger (1973) sobre les premisses fonamentals del pensament ecològic, així com les recents remarques de Querol (2007) a propòsit d'alguns dels corol·laris més freqüents que se'n segueixen.

del qual s'efectua una avaluació del seu grau d'imbricació amb la resta de l'espai comunicatiu catalanòfon, atenent a factors crucials com ara la comunitat de llengua, la interrelació lingüística, les actituds lingüístiques i les normes d'ús o la integració simbòlica. En aquest sentit, cal congratular-se pel fet que Pradilla no es deixi encomanar en cap moment la reticència envers la creativitat teòrica sorneguerament apuntada pel seu prologuista (p. 13) i no s'accontenti amb l'adopció d'un punt de vista monari de les relacions entre llengües, obsedit pels avatars de la llengua recessiva, sinó que faci extensiva la seva atenció a les altres varietats lingüístiques presents dins la societat objecte d'anàlisi, tant si es tracta de la varietat dominant (model binari), com de les emprades pels col·lectius immigrants o les que hi exerceixen el paper d'interllengua, amb la qual cosa desemboca clarament en un model epistemològic de tipus *ternari*.⁴ I és que, tal com encerta a assenyalar, «en un context multilingüe, s'hauria de generalitzar l'assumpció d'una concepció lingüística multilectal, amb varietats (emparentades o no des del punt de vista genètic) que des de l'òptica geolingüística visualitzen un *continuum* i des de la perspectiva funcional, un *repertori*. És en l'anàlisi dels àmbits històric i geogràfic on prendrà sentit la segmentació i la subsegüent etiquetació d'un conjunt de varietats com a llengua. En canvi, l'estudi de la història (socio)lingüística d'un col·lectiu de base territorial ha de possibilitar descriure l'existència de nous grups (de vegades molt antics, com és el cas que ens ocupa), portadors de varietats, interpretades socialment com a llengües diferents. Llengües en contacte (i sovint en conflicte) que constituïran un repertori funcional que comptarà amb l'aquiescència (d'almenys una part substancial) del col·lectiu» (p. 23).

La clau de volta d'aquest model analític té a veure amb l'apel·lació al concepte, manllevat a Carsten Sinner (2003: 146), de *comunitat de comunicació* o *comunitat comunicativa*, definit com «la totalitat dels parlants que participen activament o passivament en els circuits comunicatius existents, en un determinat lloc en un determinant moment, indiferentment de la llengua o les llengües que parla cadascú i indiferentment de les variables extralingüístiques». Això permet a Pradilla corregir l'excessiva fixació de la sociolingüística catalana amb el concepte aracilià d'*àmbit d'ús* —és a dir, el conjunt d'ocasions en què una llengua és usada—, emprat habitualment d'una manera unilateral, en estudis enfocats exclusivament cap als usos de la llengua minoritzada. Però, alhora, tal elecció conceptual posa al descobert un dels punts febles del seu discurs, consistent en la tendència —compartida a hores d'ara per molts sociolingüistes catalans i explicable només a partir de motivacions extracientífiques, induïdes per l'estrambòtica evolució ideològica del personatge— a obviar les aportacions teòriques d'Aracil.⁵ L'autor de *La tribu valenciana* demostra ser, en general, un

4. Per a ulteriors precisions teòriques sobre aquestes qüestions, cf. Querol (1993) i Conill (2007a: 173-182).

5. En realitat, aquesta tendència, comprovable des de fa anys en la producció de sociolingüistes rellevants, inverteix una tendència anterior coincident en el temps amb el període durant el qual es va deixar sentir amb major intensitat el mestratge aracilià que portava a menysvalorar els treballs de Ninyoles. Es tracta, sens dubte, dels dos autors que han exercit amb les seves recerques una influència més gran sobre

bon coneixedor tant de la bibliografia internacional pertinent com dels clàssics catalans de la matèria, i aquest és un luxe (obviar Aracil) que no es pot permetre ni s'ha de continuar permetent. Més encara tenint en compte que la consulta d'algun dels textos fonamentals d'Aracil, com ara «Sociolingüística: revolució i paradigma», li hauria permès no sols estalviar-se la referència a Sinner, sinó disposar d'un conjunt de nocions perfectament articulades i operacionals sobre el particular. Resulta imprescindible recordar ací la caracterització araciliana dels *àmbits de llengua* i els *àmbits de comunicació*, segons la qual «es vital a) de distingir d'entrada entre els àmbits de comunicació (amb les comunitats parlants) que són situats i delimitats per referència a variables socioculturals no-lingüístiques, i els àmbits de *llengua* (incloent-hi les comunitats lingüístiques), els quals són definits precisament en termes de l'ocurrència de varietats o formes lingüístiques particulars, i b) constatar que sempre apareixen *imbricats*. Mentre que tot àmbit de llengua és necessàriament un àmbit de comunicació (és a dir, una xarxa o un camp de comunicació), la recíproca no pot ésser sempre certa. L'ocurrència d'una varietat o forma lingüística particular coincideix només amb *certs* àmbits socioculturals —mai amb tots, per tal com no coincideixen els uns amb els altres en primer lloc— i, correlativament, la noció sociolingüística de *repertori*, es defineix com la «diferenciació lingüística observable dins dels àmbits de la comunicació» (Aracil, 1974: 83-84).⁶

Ara bé: detalls puntuals a banda, al meu entendre l'aspecte més remarcable del punt de vista adoptat per Pradilla en aquesta part del llibre es relaciona amb la seva pretensió explícita d'analitzar els contactes i/o els conflictes lingüístics en termes *comunicatius*, prefigurant així la possibilitat de connectar la descripció de situacions sociolingüístiques específiques —la valenciana, en el cas que ens ocupa— amb l'àmbit de la teorització social. M'interessa destacar en especial la sintonia existent entre el seu plantejament i els postulats de la teoria sociològica dels sistemes autopoiètics i autorreferents de Niklas Luhmann, segons la qual la societat es concep com un sistema definit per la *clausura operacional*, entesa com la propietat de reproduir-se mitjançant un sol tipus d'operació exclusiva, capaç de satisfer els requisits d'unitat, identitat i capa-

els estudis de sociologia del llenguatge en català, i és lògic que els cultivadors de la disciplina ens hi sentim vinculats en major o menor mesura, però convindria no oblidar mai que les disputes esdevingudes entre ells, lluny d'aportar res al debat de les idees, constitueixen tan sols una deplorable mostra d'*odium sociologicum*, és a dir, d'aquella dosi de misèria que entela les relacions humanes (també les acadèmiques) i no haurien de gravitar, tal com ho ha fet decisivament al llarg de dècades, sobre la nostra pràctica científica. Va sent hora de posar de manifest que els punts de vista d'Aracil i Ninyoles resulten molt més compatibles del que ells mateixos estan disposats a acceptar, no debades, com recordava Josep Vicent Marquès (1997: 32), un altre pioner insigne (i massa sovint oblidat), «[l]a sociolingüística valenciana, ho vulguen reconèixer o no, va ser inventada per tots dos passejant pel claustre del carrer de la Nau» i, amb els seus encerts i errors respectius, les recerques que han dut a terme constitueixen el capital intel·lectual més valuós acumulat per la disciplina a casa nostra. Caldria, doncs, que en comptes de prendre partit per l'un o l'altre ens esforcéssim a esdevenir dignes de precursors tan insignes.

6. Per a una mostra del rendiment d'aquestes nocions en el marc d'una sociolingüística general modelitzada a partir de la teoria de catàstrofes, cf. Conill (2007a: 31-62).

citat d'enllaç operacional. I l'única operació que s'hi ajusta plenament és la *comunicació*, de manera que podem dir que un sistema social «sorgirà tan sols quan la comunicació desenvolupa més comunicació a partir de si mateixa. Aquesta operació té capacitat per establir una diferència entre sistema i entorn, en la mesura en què les comunicacions s'enllacen entre si deixant de banda —és a dir, relegant a l'entorn— totes les altres coses, que només adquireixen rellevància per al sistema quan poden ser processades comunicativament» (Conill i Salomé, 2004: 163).

De fet, tot i que no ho teoritzo en termes explícitament sistèmics, al llarg dels capítols primer, tercer i quart del llibre, Pradilla s'encarrega de mostrar amb tot luxe de detalls quantitius i qualitius la *contradicció, com més va més palesa, existent entre la comunitat comunicativa i la comunitat lingüística a les quals s'adscriuen respectivament els valencians*. L'enunciat anterior podria semblar paradoxal, però deixa de ser-ho quan constatem que la inclusió a tots els efectes del sistema comunicatiu (i, doncs, social) valencià dins el sistema comunicatiu espanyol ha comportat fatalment, tal com postulava Ortega y Gasset, l'*acastellament* i la correlativa separació lingüística i comunicativa de la resta de la comunitat catalanòfona. Remarqueu que *no* es tracta d'una distància només idiomàtica, sinó (el que és pitjor) d'un veritable *abisme mental*, atiat a hores d'ara pels mitjans de comunicació de massa en conjunció amb els aparells ideològics de l'Estat, que en el cas valencià actuen sense cap mena de complex com veritables *agents de conversió* de la ciutadania.

Val a dir que el procés no data d'ahir ni d'abans d'ahir, sinó que resulta d'una llarga història les bases de la qual es posen ja al segle XVI, arran de la Guerra de les Germanies, i es consoliden amb la creació d'Espanya com a estat nació, tant en la seva versió liberal com en l'autoritària, que culminarà en el paroxisme franquista. La transició subsegüent, però, va decebre les esperances que s'hi havien dipositat: les forces democràtiques eren massa dèbils per provocar la caiguda de la dictadura i el procés va ser tutelat en tot moment pels sectors més possibilistes del règim —ara al servei de la restauració monàrquica—, cosa que va impedir qualsevol fractura capaç de posar en perill la seva posició dominant (cf. p. 67-82). A mitjà termini, això va repercutir fatalment en la desarticulació de les demandes democràtiques populars, en paral·lel a la decisió dels principals partits de l'esquerra de participar en el «joc democràtic» repartit pel Govern de Suárez. Atesa la gravetat assolida pel desafiament nacionalista, des dels governs espanyols es va dissenyar una estratègia específica per desactivar el projecte de construcció d'una comunitat lingüística i nacional susceptible d'abastar l'àmbit geogràfic que s'estén de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó. Aquesta estratègia —m'estic referint, com ja haureu endevinat, a la invenció del «blaverisme», del qual Pradilla ha estat un dels principals analistes— va incidir especialment en el País Valencià, que era alhora el punt on la consciència nacionalista era més feble, però també on probablement l'acceptació del nou marc de referència havia fet més camí entre les elits il·lustrades. Tot plegat, es va traduir en una prossecució de la substitució lingüística per altres mitjans, que camuflava la tradicional difusió coactiva del castellà mitjançant el foment d'una interminable (i sovint violenta) baralla al voltant de l'essència de la llengua dels valencians.

A hores d'ara, no hi ha dubte que l'operació va reeixir del tot, perquè va modificar d'una manera decisiva l'escenari previst, i va descol·locar aquells actors que apostaven per dotar de visibilitat social el *conflicte lingüístic* —inherent a les resistències suscitàdes per les temptatives d'inversió del procés de substitució lingüística—, els quals es trobaren involucrats sense haver-ho desitjat en un *contenciós glotopolític* paralitzant. En altres paraules: hom havia apostat per una estratègia de conflicte *entre* identitats (valencianocatalana *versus* espanyola), molt similar a l'existent a Catalunya, i va haver d'heure-se-les per sorpresa amb un empipador contenciós *sobre* identitats (valenciana *versus* catalana), que va assolir cotes elevadíssimes de virulència emocional (Castelló, 2001b). Tal com afirma Ninyoles (2008: 23), «el procés efectiu d'extensió de l'ús del valencià havia d'acusar com a característica fonamental no ja la politització d'una qüestió *lingüística*, sinó la *lingüització* d'una confrontació política», això és, va derivar cap a una modalitat molt específica de «conflicte sobre la llengua en la llengua. Un conflicte que, paradoxalment, deixa al marge els no usuaris de la llengua» (Castelló, 2001a: 188) —o, si més no, aquells amplis sectors de població que ni tan sols s'hi senten vinculats en condició d'exusuaris.

D'acord amb el que acabem d'exposar, l'autor de *La tribu valenciana* argumenta que les polítiques lingüístiques desenvolupades pels partits instal·lats successivament en el Govern de la Generalitat valenciana oscil·len entre la *infraplanificació* de les administracions socialistes (1983-1995) i la *contraplanificació* que, d'ençà d'aquesta darrera data, ha engegat el Partit Popular, ja sigui en coalició amb Unió Valenciana (1995-1999) o en condicions de majoria absoluta. L'etapa socialista va assolir el seu moment àlgid amb l'aprovació de la Llei d'ús i ensenyament del valencià (1983), «una proposta normalitzadora de mínims» (p. 74),⁷ els vint-i-cinc anys de la qual s'han commemorat recentment, val a dir que amb un balanç ben exigü, atès que el feble impuls inicial que el text va aportar a la normalització de la llengua es va veure frenat cap a mitjan dècada dels noranta per un conjunt de factors entre els quals, a part dels canvis en els gestors de la política lingüística, cal remarcar molt especialment les transformacions en l'estructura socioeconòmica —amb l'aparició d'una societat amb un fort predomini del sector terciari i de les ideologies neoliberals— i l'afluència massiva de població immigrada. És en aquesta conjuntura que cobra sentit parlar, tal com fan Pradilla o Rafa Ramos (1999), d'una veritable *contraplanificació lingüística*, rètol amb el qual hom pretén «contribuir a una millor comprensió de la perversitat del capteniment oficial (institucional) quan, de manera explícita o per omissió, intervé o s'inhibeix sota els auspicis programàtics d'una pretesa política de recuperació de la llengua pròpia. Dit d'una altra manera, l'anàlisi del comportament efectiu ens permet demostrar com sota la pàtina de versemblança que atorga a la dignificació del valencià una formulació noble i sovint grandiloqüent en realitat s'amaga una pràctica institucional en el millor dels casos indolent quan no clarament hostil» (p. 76-77).

7. Per a una anàlisi detallada del text de la llei i de la seva implementació, cf. Pitarch (1984) i Bodoque (2009).

L'evident utilitat descriptiva de l'anterior proposta terminològica no ens hauria d'ocultar, però, el fet que —com assenyala Bodoque (2009: 241-242)—, quan examinem des del punt de vista de l'impacte públic les diferències perceptibles en la política lingüística, producte dels canvis esdevinguts en el Govern de la Generalitat Valenciana, no trobem cap disparitat substancial de model. Això no significa, és clar, que no es puguin apreciar profundes discrepàncies en l'atenció i la voluntat que els dos partits hegemònics han dedicat a l'assumpte, en el sistema d'aliances socials que impulsen d'una manera directa o tàcita, en els desacords al voltant de la identitat de la llengua i, com a corol·lari, també en el terreny de les polítiques *sobre* la llengua. Sense oblidar mai que el grau d'omissió o inhibició en matèria de promoció del valencià no pot sinó resultar *directament proporcional* al grau de pressió exercida pel castellà en el marc de la societat valenciana. Una pressió especialment insidiosa, a més a més, tenint en compte que «la política lingüística sobre el castellà (com sobre qualsevol llengua d'estat) és implícita i compta amb un gran nombre d'instruments públics i privats per realitzar-se, encara que no hi haja departaments politicoadministratius dedicats específicament a la normalització lingüística. Les polítiques que tenen el castellà com a centre d'actuació són de caràcter generalitzat i estan assumides i interioritzades socialment i políticament com a *normals*, i, per això, són polítiques que esdevenen invisibles, que *no* són un problema polític, a les quals no es fa referència en el debat públic, excepte quan s'entén que hi ha alguna mena de dificultat o interferència en el seu desenvolupament» (Bodoque, 2009: 15).

3. LES POLÍTIQUES SOBRE LA LLENGUA: UN SUCCEDANI PERILLÓS

Tal com acabem de constatar, les línies mestres de la política duta a terme per les successives administracions autonòmiques han suposat a grans trets una continuació per altres mitjans —en bona mesura *tàcits*— de l'estratègia glotofàgica adoptada tradicionalment pels governs espanyols de qualsevol signe. En canvi, a partir de l'obtenció de l'autonomia han proliferat aquelles polítiques que, sense qüestionar en cap moment l'*statu quo* idiomàtic imperant, pretenen generar un *miratge* de normalització del valencià a través de mesures de tipus fonamentalment idealitzador. Fent paràfrasi d'una sentència d'Adorno podríem dir que les polítiques de la llengua al País Valencià s'han expressat en un terreny eminentment simbòlic, a causa del mal oratge. Es tracta d'una qüestió ja analitzada d'una manera magistral des dels primers treballs d'Aracil i Ninyoles, circumstància que m'estalvia d'esplaiar-m'hi ací. Allò que sobta, però, en l'actual conjuntura, és la revifalla experimentada per aquesta mena de discursos a l'empara de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) (cf. Conill, 2006 i 2007*b*). Sens dubte, vist amb la perspectiva que atorguen els anys, s'evidencia que l'establiment d'aquesta institució codificadora de nou encuny constitueix el succés més transcendental de l'última fase del contenciós glotopolític que la societat valenciana arrossega des de fa dècades.

La intervenció de l'AVL en el procés d'estandardització del valencià ha estat enfocada des de fa temps per Pradilla, que en aquesta ocasió li dedica d'una manera mo-

nogràfica el segon capítol, potser el més interessant de l'obra. D'entrada, hi encerta a remarcar la sintonia existent entre les activitats de l'AVL i la tendència inveterada dels governs valencians a defugir la conflictivitat inherent a la presa de mesures de cara a la inversió de la substitució lingüística, per la via de concentrar les seves actuacions en el terreny de les polítiques sobre la llengua. Unes polítiques, val a dir, que només tindrien sentit si apareguessin emmarcades en un context més ampli d'extensió de l'ús, atès que «la dualitat klossiana que ens remet a les intervencions en el corpus i en l'estatus ha de ser abordada des de la imbricació pregona dels dos àmbits d'actuació. Com ha dit Cobarrubias: “la planificación del status [...] está en la base y constituye la guía permanente de la planificación del corpus”» (p. 36). Com és lògic, la constatació d'aquest fet no pot deixar de projectar greus dubtes sobre el model lingüístic emanat d'una corporació acadèmica sotmesa a fortes pressions per part d'un poder polític que no s'ha singularitzat pas per la promoció del català dels valencians.

A fi de copsar millor els pressupòsits bàsics del model acadèmic, situant-lo en el context que li és propi, Pradilla elabora —una mica a la manera dels tipus ideals weberians— un retrat robot de les quatre opcions estandarditzadores que s'ofereixen a l'usuari valencià de la llengua (cf. p. 40-58).⁸ Aquestes opcions graviten al voltant de dos pols d'atracció, segons si hi predominen els plantejaments *individuidors* o els *convergens* amb la resta del diasistema lingüístic. Dins de la segona opció figura, d'entrada, la proposta basada en l'estàndard català general, que compta amb l'adhesió d'un sector del nacionalisme valencià contemporani, per al qual «l'existència d'un model codificat català faria la funció de *sostre homogenètic*, això és, de filiació compartida» (p. 42). Es tracta, sens dubte, d'una proposta (com totes) criticable, però que jo difícilment gosaria qualificar d'*acrítica*. Més encara: no crec tampoc que la seva adopció equivalgui pas a negar «l'existència d'un problema en l'àmbit de l'estandardització» (p. 42). Un senzill repàs de les reflexions que va dedicar a l'assumpte Joan Fuster, el valedor més il·lustre del model, revelaria més aviat el contrari, és a dir, la presència d'una extrema preocupació pel problema i la voluntat de solucionar-lo per la via més coherent i civilitzada possible —que passa, en gran part, per l'educació. Sense anar més lluny, dins la «Introducció» a les seves *Obres completes*, Fuster es declarava «partidari d'un ús gramatical únic. El del senyor Fabra, que al cel sia. [...] Les concessions particularistes són, o em semblen, plausibles en la mesura que resulten eficients —entrançables, suggestives— de cara a un públic que, per herència de segles, i sense cap contrapès pedagògic, comparteix uns prejudicis emotius impossibles de desdenyar. Aquests prejudicis, no hi ha hagut manera humana d'esvair-los, encara: cal tenir-los en compte, i rectificar-los de mica en mica» (Fuster, 1968: 17). Com veiem, lluny de temptacions estrucistes, l'autor de *Nosaltres els valencians* era perfectament conscient de les tradicionals «dificultats valencianes» en matèria idiomàtica (cf. Fuster, 1971),

8. El lector interessat per la plasmació lingüística concreta de les diferents opcions, farà bé de consultar el detallat quadre que n'ofereix Bodoque (2009: 92-102), així com la descripció d'Esteve (2009), la lectura dels quals es pot considerar en molts aspectes complementària de la caracterització teòrica de Pradilla.

producte d'una llarga postració com a poble que el seu ideari nacionalitzador volia capgirar. El que resulta innegable, en qualsevol cas, és que aquesta opció estandarditzadora ha estat (i és) coherent amb un projecte de construcció nacional —coherència que d'altres opcions alternatives no poden exhibir—, en el marc del qual postula que «l'única opció viable per a la supervivència de la llengua entre els valencians consisteix a optar decididament per la via del *dir*, és a dir, per la *cultivació*. En comptes de malbaratar les energies en estèrils picabaralles gramaticals, això significa prescindir dels particularismes per tal d'apostar de manera decidida per la codificació ja establerta —la de l'IEC—, amb el benentès que en la fase actual de la llengua catalana qualsevol aportació *productiva* s'ha de donar en l'esfera (superior) del discurs, no en la (inferior) de la gramàtica» (Conill, 2007b: 88).

Al costat d'aquest model, en una relació d'estreta proximitat, trobem el subestàndard tradicional de caire *unitarista* impulsat per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV), una proposta clarament convergent però alhora deutora de la tradició valenciana en matèria de codificació lingüística que s'inaugura amb les Normes de Castelló (1932) i es perfecciona en l'obra de gramàtics posteriors com ara Carles Salvador, Enric Valor, Vicent Pitarch, etc. El seu principal tret distintiu consisteix a harmonitzar la normativa de l'IEC amb el «reconeixement» de les peculiaritats més idiosincràtiques dels parlars valencians. Convé recordar, d'altra banda, que aquest va ser el model al qual van donar suport —d'una manera més tàcita que no explícita— els governs socialistes de la Generalitat Valenciana, i és també l'emprat pel món editorial, l'escola i la major part del material didàctic a l'abast. Es tracta, sens dubte, del model estandarditzador més acostat a la sensibilitat de l'autor de *La tribu valenciana*, d'acord amb el qual *variació* i *estàndard* no serien conceptes incompatibles i caldria disposar d'un «model únic polimòrfic on l'usuari triés entre una diversitat d'opcions no jerarquitzades» (p. 134). No debades, una de les seves grans inquietuds es relaciona amb les repercussions dels models actualment vigents sobre les varietats idiomàtiques transfrontereres, com ara el català nord-occidental tortosí, sotmès a «un doble procés de signe diferent en funció de l'adscripció administrativa: mentre que a les comarques del nord del País Valencià es detecta un procés de “valencianització”, a les comarques del sud de Catalunya es fa evident un procés “d'orientalització”, que ara per ara afecten fonamentalment l'àmbit formal de la llengua, sobretot en els nivells lèxic i morfosintàctic. Amb el temps, si continuen vigents els esmentats processos, amb tota seguretat modificaran el registre col·loquial de la varietat» (p. 135).

Pel que fa als plantejaments individuadors, trobem, en primer lloc, el *model secessionista*, una veritable codificació exonormativa de caràcter autònom guiada per uns principis de genuïtat que postulen l'adhesió sense reserves a la «llengua del poble». El caràcter eminentment demagògic de la proposta descansa en la pretensió, utòpica i maliciosa alhora, que un procés de codificació lingüística sols adquireix legitimitat en la mesura que sigui capaç de reproduir fidelment el curs de la «llengua viva» (= oral), bo i renunciant a qualsevol tipus de *mediatització* instrumental o ideològica, encarnades respectivament per la *tecnologia gramatical* (cf. Auroux, 1994) i per la indefugible necessitat de definir algun *criteri normatiu* (cf. Jespersen, 1925: 111-138), sus-

ceptible sempre de generar al seu torn una frondosa problemàtica *normativista* (cf. Rabin, 1989). En realitat, tot el projecte exhibeix un caràcter paradoxal, producte del seu refús naturalista de la mediatització interna, que només resulta factible al preu d'una mediatització molt més radical, consistent a *externalitzar-la* en la llengua nacional, el sistema ortogràfic i gramatical de la qual és agafat com a base del propi idioma, «estigmatitzant l'intercanvi intralingüístic (transdialectalització) i legitimant la interferència interlingüística» (p. 42). I és que, tal com va apuntar fa anys Enric Sòria (1994: 71), «[e]l “valencià pur” és un ideal com qualsevol altre, i s'adiu amb la cosmovisió essencialment reaccionària (en el sentit més descriptiu del terme) dels seus defensors. La forma en què, dins els cercles *blaveros*, el sector purista conviu amb l'assilvestrat (partidari del “valencià que ara es parla”) és un misteri», en el sentit més arcaic del terme. No és pas casual, doncs, que en virtut d'aquest extravagant *verisme idiomàtic* que proscriu qualsevol diferenciació entre el mapa i el territori, el model secessionista no hagi completat encara la fase de codificació (p. 41) —ni la completarà mai, ens afanyem a afegir, atès que la mateixa deriva natural de la llengua, accentuada per la intensa minorització a què es troba sotmesa, li ho impedeix a totes passades.

Finalment, dins aquest apartat hem de classificar així mateix el model que Pradilla anomena amb molt d'encert *autonomista*, atesa la seva promoció per part de l'administració autonòmica a través d'una institució codificadora específica com l'AVL. Per bé que en un principi les seves diferències respecte al model unitarista podrien semblar mínimes, la proposta compareix acompanyada d'una sèrie de trets alarmants, relacionats sobretot amb el fet que «l'alteració en la jerarquia de formes normatives que impulsa l'AVL, sempre afavoridora de les més habituals en terres valencianes, vehicularia una estandardització cada cop menys convergent amb el diasistema històric» (p. 43). Si a tot això afegim la tendència *acadèmica* de la corporació a practicar una estratègia de terra cremada, consistent a ignorar el desenvolupament rebut per les Normes de Castelló a mans de la tradició gramatical subsegüent (cf. p. 55-56); la seva tocsudesca a l'hora d'amagar l'adscripció del valencià a un domini lingüístic de major abast, concretada en el refús sistemàtic del sintagma «llengua catalana» (cf. p. 47);⁹ l'aspiració a validar socialment les seves propostes normatives mitjançant un criteri tan capciós com la (presumpta) identificació dels usuaris amb el model (cf. p. 53 i 60),¹⁰

9. Darrerament, el professor Emili Casanova, un dels partidaris més entusiastes d'aquesta opció estandarditzadora procedent, per cert, de l'àmbit universitari, ha proposat fins i tot proscriure la denominació de «català» dels àmbits acadèmics autonòmics, al seu article «Valencià' ha de ser un nom acadèmicament vàlid i exportable», aparegut al núm. 326 del periòdic *Nou Dize* (12 febrer 2009), consultable a l'adreça electrònica <<http://www.uv.es/~noudise/326.pdf>>. No cal dir que el revifament periòdic d'aquestes polèmiques, atades ara per integrants de la facció presumptament il·lustrada de la societat valenciana en nom de no se sap quina lleialtat lingüística, presta uns serveis impagables a aquells que només es preocupen d'afavorir la substitució del valencià pel castellà, tot legitimant l'estratègia que practiquen des de fa dècades.

10. Amb la seva mordacitat característica, Aracil trobava en aquestes concepcions «un índex de l'ús de la llengua com a feromona, és a dir, a la manera d'una substància ètnica que hom secreta a l'exterior per tal d'induir efusions gregàries entre els seus congèneres» (Conill, 2007b: 75).

que contrasta amb la desatenció (real) de les demandes procedents dels sectors socials impulsors de la normalització (cf. p. 45); sense oblidar la submissió constant als dictats governamentals (cf. p. 61), obtindrem una visió prou ajustada del galdós panorama a què s'enfronta el català dels valencians també en aquest àmbit, de manera que «a la substitució lingüística s'hi afegeix a hores d'ara un alt risc de *substitució normativa*» (Conill, 2007b: 65). No debades, el text al·ludeix a la pretensió institucional de crear un «marc cultural aïllacionista» (p. 28), sustentat en un projecte de *balcanització i estranyament* lingüístics —per dir-ho, respectivament, amb termes de Woodward (1996) i Bodoque (2009: 91).

Com és obvi, el seu autor no ignora que una classificació d'aquesta mena es veu obligada a accentuar els trets definitoris dels diversos models —a caricaturitzar-los, per dir-ho d'alguna manera—, a fi de mostrar fins a les últimes conseqüències la gamma d'implicacions associades a cadascuna de les alternatives estandarditzadores en joc. A l'hora de la veritat, però, les fronteres entre ells no necessàriament han d'aparèixer tan nítides, raó per la qual no s'està d'alertar-nos, tocant els models unitarista i autonomista, contra «una interpretació excessivament frontista de dues opcions que, tot i defensar filosofies lingüístiques diferents, estan més pròximes del que el nostre discurs matisat pot fer pensar. Sens dubte, els dos grans models en discussió estan pagant el peatge d'una percepció que els associa, de vegades acríticament, als extrems de l'eix d'estandardització» (p. 63). Per aquest costat, l'advocat del diable no deixaria d'assenyalar l'existència d'un cert conflicte en el discurs de Pradilla, no resolt, entre una ètica de la convicció i una ètica de la responsabilitat, en la mesura que aquella li permet detectar-hi unes discrepàncies de fons que, si persisteix l'actual orientació del model autonomista, podrien clausurar definitivament qualsevol possibilitat d'articulació de la comunitat lingüística catalanòfona en tant que espai comunicatiu (cf. Gifreu i Corominas, 1991); mentre que aquesta darrera, producte de la seva condició de membre de l'IEC, el porta a temperar les discrepàncies, per tal de mantenir oberts els ponts del diàleg entre les diverses institucions codificadores.

4. L'IDEARI DE L'AVL, O L'APOTEOSI RESTRINGENT DEL CODI RESTRINGIT

Les consideracions estratègiques suara apuntades no hi impedeixen, però, la denúncia lúcida dels pressupòsits essencials del model de l'AVL, que descansa en «una síntesi que recull els principis fonamentals del secessionisme (individuació, col·loquialització de la norma i legitimació de la interferència lingüística) i els projecta sobre la codificació fabriana» (p. 61). Un model, val a dir, la coartada lingüística del qual no passa de representar un eco involuntari, parroquial i de molt curta volada, d'alguns dels «arguments» (*passez le mot*) ja esgrimits en les guerres de l'ús de la llengua esdevingudes als Estat Units d'ençà que el 1961 el lexicògraf Philip Babcock Gove (1902-1972) va propugnar l'aplicació dels principis «imparcials» de la lingüística estructuralista al *Webster's Third New International Dictionary*, del qual era editor en cap. Segons Gove, tals principis es podien resumir en cinc manaments fo-

namentals: «1. El llenguatge canvia contínuament. 2. El canvi és normal. 3. La llengua que es parla és la llengua. 4. La correcció es basa en l'ús. 5. Tot ús és relatiu» (*apud* Wallace, 2005: 109). No és aquest el lloc ni el moment per estendre'ns en l'examen de l'argumentari ventilat per la polèmica americana;¹¹ n'hi haurà prou d'apuntar que els partidaris d'una normativa inspirada en la fidelitat a les dades immediates de la llengua acostumen (allí i ací) a incórrer tot sovint en la *fal·làcia descriptivista* —també coneguda col·loquialment com *fal·làcia del «bé, tothom ho fa»*—, consistent a confondre la promulgació de normes amb la mera constatació de regularitats idiomàtiques. Ara bé: les normes —la condició de les quals exclou la subjectivitat, així com qualsevol existència metafísica, de caràcter suprarreal o platònic— només poden ser producte del consens comunitari i, en tal sentit, es troben molt més en consonància amb els principis ètics que no amb les teories científiques. Les podríem definir, doncs, com «alguna cosa que la gent ha acordat que és la manera òptima de fer certes coses amb certs propòsits», i la seva finalitat consistiria a «ajudar-nos a avaluar les nostres accions (incloent-hi el que diem) d'acord amb allò que com a comunitat hem decidit que són els nostres veritables interessos i propòsits» (Wallace, 2005: 117 i 118).

Remarqueu l'èmfasi dipositat per Wallace en el moment de l'*autonomia comunitària*, entès com l'ingredient essencial de tota conducta normativa digna d'aquest nom. Entre nosaltres ningú no ha estat capaç d'expressar-ho amb la bellesa i la contundència amb què ho va fer Carles Riba als versos 15-24 de la novena de les *Elegies de Bierville* (1943), dedicada precisament a Pompeu Fabra. D'una manera anàloga, el grau d'autonomia o heteronomia d'una varietat lingüística —que és com dir el del grup humà que la parla— es podria mesurar també per la seva capacitat de situar-se com a *centre* de si mateixa (cf. Conill, 2001: 301-305). Així ho reconeixia tàcitament Joan Coromines (1971: 83-94), quan en un conegut article reclamava «Normes lingüístiques, catalanes: ni antifranceses ni anticastellanes». D'una manera molt més radical, el romanista italià Benvenuto Terracini (1951: 29) no dubtava a explicar la diferència entre llengua i dialecte prenent com a punt de partida el fet que el dialecte és, per damunt de tot, una varietat lingüística desproveïda «de la prerrogativa característica de una llengua autònoma, que es la de ponerse a sí misma como norma de su desarrollo y rumbo ideal de su tradición, prerrogativa que le permite asimilar sin daño cualquier elemento extranjero». El criteri que hi permet, doncs, distingir entre l'una i l'altre no és pas genètic, sinó *social*, avinentesa que deixa oberta la porta a la possibilitat que una varietat lingüística sigui considerada dialecte d'una altra que no forma part del seu mateix diasistema. Remarqueu que això és el que s'esdevé fatalment en tot procés de minorització lingüística, en la mesura que aquest implica la interposició de la llengua dominant entre la llengua recessiva i la resta del món. D'ací ve que, en semblants circumstàncies, qualsevol temptativa de codificació, com ara la de l'AVL, inspirada en uns criteris eminentment descriptivistes i que, d'una banda, es desentén obertament

11. El lector interessat pot consultar el treball monogràfic de Morton (1994). Cf. també l'excel·lent article de Wallace (2005), al qual seguim en aquesta part de la nostra reflexió.

de les diferències entre la dialectologia, la lexicografia i l'estandardització¹² i, de l'altra, no compareix pas acompanyada d'una impugnació radical —ahora sociopolítica i lingüística— de la influència abassegadora exercida per la llengua dominant, estigui fatalment abocada a aprofundir d'una manera gradual el procés de *dialectalització* (= dependència) de la varietat codificada, i esdevenir còmplice del procés de substitució.

5. A TALL DE CLOENDA

Al final del meu llibre *Del conflicte lingüístic a l'autogestió: Materials per a una sociolingüística de la complexitat* (2007) em referia, a propòsit del cas galleg, a la idoneïtat de la teoria de les coalicions triàdiques de cara a l'anàlisi d'aquella mena de situacions en què el suport oficial a les posicions *diferencialistes*, partidàries d'impulsar la creació d'un estàndard autòcton a partir del vernacle popular, acaba revelant-se com l'estratègia més idònia per prosseguir la substitució lingüística per altres mitjans. No repetiré ací el que allí vaig deixar escrit; tan sols afegiré que, amb les adaptacions pertinents, l'adopció d'aquest punt de vista analític resultaria també apropiat en relació amb els darrers avatars de l'estandardització del valencià, resolts sempre en detriment de la seva vinculació a la comunitat lingüística i comunicativa catalanòfona.

Aracil (1979: 158) va airejar ja fa temps la sospita que al darrere de la tradicional diferenciació entre català i valencià, tantes voltes invocada per aquells que se'n proclamen solemnes defensors, no hi havia raons estructurals de pes justificables, sinó diferències relacionades amb l'ús de les dues varietats, de manera que allò específicament valencià consistiria més aviat en l'acatament del predomini social del castellà. *La tribu valenciana* ens aporta un grapat de dades i reflexions susceptibles de confirmar aquesta sospita, en la mesura que la conjuntura actual es caracteritza, com més va més, per l'acceptació a càrrec d'una part important de les elits valencianes que encara romanien fidels al català dels vetos que l'exclouen, totalment o parcial, dels àmbits de comunicació més significatius en una societat moderna. En aquest context, la creació d'un registre estàndard per elaboració del vernacle regional serà tan castissa i genuïna com es vulgui, però mai no passarà de constituir un passatemps per a acadèmics, una varietat merament simbòlica que, en trobar-se desproveïda de les seves funcions específiques, es veurà fatalment predestinada a envair els àmbits propis d'altres registres, amb els quals entrarà contínuament en pugna. En altres mots: desembocarà d'una manera inevitable en aquella experiència positiva de la reclusió —coneguda com a *double confinement* o *síndrome d'Orsenna*— consistent a bastir-se una casa a l'interior d'una presó.

Mentrestant, enmig del marasme en què es debat a hores d'ara la llengua dels valencians, perfectament documentat per les dades quantitatives que l'obra aporta

12. Així ho posaven ja de manifest Bernat i Fabà (1992: 85-86) en analitzar les primeres propostes lèxiques d'Emili Casanova, un dels principals artífexs del model lingüístic de l'AVL i de la «filosofia» que la inspira (cf. Casanova, 1996).

(p. 86-120), assistim a la *domesticació de la utopia fusteriana*, això és, a la temptativa més seriosa i ben articulada duta a terme d'ençà de la transició per l'*establishment* polític i econòmic de la comunitat autònoma per tal d'afavorir —sobretot a través del repartiment de sinecures— la formació d'una intel·lectualitat orgànica tallada a la mesura de les seves necessitats. Com és obvi, el llibre de Pradilla a penes aborda —no és el seu propòsit— aquesta problemàtica, però suposa també un estímul valuós per tal d'anar més enllà de les seves pàgines i continuar reflexionant sobre certs assumptes que hi apareixen tractats només d'una manera marginal, com ara l'impacte dels discursos neoliberals sobre la percepció de les polítiques lingüístiques per part de la població valenciana o la necessitat urgent de disposar d'una sociologia del coneixement que ens permeti copsar cada vegada millor les línies estratègiques de l'AVL, situant-les en el context disciplinari que els és més propi —això és, la sociologia de les corporacions acadèmiques. En aquest sentit, David Foster Wallace (2005: 90) afirmava que «les qüestions d'ús de la llengua [...] són fonamentalment i inevitablement polítiques, i [...] les autoritats lingüístiques suposadament desinteressades [...] sempre són els productes de certes ideologies, i [...] en qualitat d'autoritats se'ls poden demanar els mateixos estàndards bàsics de seny i probitat i justícia que els demanem a les nostres autoritats polítiques». Si és així, molt em temo que els valencians tenim, ara com ara, mala peça al teler.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ARACIL, Lluís V. (1974). «Sociolinguistics: revolution and paradigm». Comunicació presentada al 8th World Congress of Sociology, Universitat de Toronto, agost. *Sociolinguistics Newsletter* [Denver], vol. IX, núm. 2 (1978), p. 3-8. [Trad. catalana: «Sociolingüística: revolució i paradigma». A: ARACIL, Lluís V. (1982). *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana, p. 79-94]
- 1979: «Educació i sociolingüística». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [València], núm. 2, p. 33-86. [Reeditat a: ARACIL, Lluís V. (1986). *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana, p. 129-217]
- AUROUX, Sylvain (1994). *La révolution technologique de la grammatisation: Introduction à l'histoire des sciences du langage*. Lieja: Mardaga.
- BELLO, Vicent (1988). *La pesta blava*. València: Eliseu Climent.
- BERNAT, Francesc; FABÀ, Albert (1992). «La llista de la RTVV (1990): Estudi lexicogràfic». A: SOLÀ, Joan (ed.). *Sobre lexicografia catalana actual*. Barcelona: Empúries, p. 75-121.
- BODOQUE, Anselm (2009). *La política lingüística dels governs valencians (1983-2008): Un estudi de polítiques públiques*. València: Universitat de València.
- CALAFORRA, Guillem (2009). «Conceptes i conceptes». Disponible en línia a: <<http://www.brigadamixta.com/?p=182>>.
- CASANOVA, Emili (1996). «L'intel·lectual i el nacionalisme català: el cas dels filòlegs valencians». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. LXXII, p. 285-300.
- CASTELLÓ, Rafael (2001a). «Nacionalismes i actituds lingüístiques al País Valencià: una aproximació». A: MOLLÀ, Toni (ed.). *Ideologia i conflicte lingüístic*. Alzira: Bromera, p. 145-199. Disponible en línia a: <<http://www.uv.es/socant2/Investigaci.htm>>.

- CASTELLÓ, Rafael (2001*b*). «Les posicions nacionals al País Valencià i Catalunya: diferències en la composició de la definició nacional de la realitat». *Quaderns de Ciències Socials* [València], núm. 5, p. 3-54. Disponible en línia a: <<http://www.uv.es/socant2/Investigació.htm>>.
- CONILL, Josep J. (2001). «La noció de “conflicte lingüístic” segons Benvenuto Terracini». A: TAVANI, G. *Miscel·lània Giuseppe Tavani*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 287-313. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; 42-44). Disponible en línia a: <<http://sociolinguistica.iespana.es/>>.
- (2006): «Quan el parlar ofega el dir: Consideracions sobre la situació lingüística del País Valencià d'ençà de la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua». A: *III Seminário de Políticas Linguísticas (25 anos de atividade cívica, investigação e discussão sobre a língua nacional: o contributo de António Gil)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago. Faculdade de Ciências Políticas, 30/III. Disponible en línia a: <<http://www.lusografia.org/amizadegp/IIISeminario/j-conill-resumo.htm>>.
- (2007*a*). *Del conflicte lingüístic a l'autogestió: Materials per a una sociolingüística de la complexitat*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2007*b*). «Tres textos i un sol discurs, o el lluç que es mossega la cua: Consideracions intempestives sobre la normativització al País Valencià». *Ribalta* [Castelló de la Plana], núm. 12, p. 63-95. Disponible en línia a: <<http://www.iesribalta.net/revista/num/12/Ribalta12.pdf>>.
- CONILL, Josep J.; SALOMÉ, Anna (2004, p. 258). «Elements per a una sociologia epistèmica del llenguatge». *Caplletra* [València], núm. 37 (tardor), p. 155-195. Disponible en línia a: <http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/12948323249041506321435/210354_0002.pdf#search=“josep”&page=41>.
- COROMINES, Joan (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- CUCÓ, Alfons (1989). *Roig i blau: La transició democràtica valenciana*. València: Tàndem.
- ENZENSBERGER, Hans Magnus (1973). *Zur Kritik der politischen Ökologie*. Berlín: Kursbuch/Rotbuch. [Trad. castellana: (1974). *Para una crítica de la ecología política*. Barcelona: Anagrama]
- ESTEVE, Francesc (2009). «Contra el revisionisme lingüístic». *L'Espill* [València], segona època, núm. 31 (primavera), p. 147-158.
- FUSTER, Joan (1968). «Introducció». *Obres completes*. Vol. 1. Barcelona: Edicions 62, p. 7-20.
- (1971). «Dificultats valencianes (1) i (2)». *Serra d'Or* [Barcelona]. [Reeditat a: FUSTER, Joan (1994). *Escrips sobre la llengua*. València: Tàndem, p. 51-56]
- GIFREU, Josep (dir.); COROMINAS, Maria (coord.) (1991). *Construir l'espai català de comunicació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Investigació de la Comunicació.
- JESPERSEN, Otto (1925). *Menneskehed, Nasjon og Individ i Sproget*. Oslo: H. Aschehøng and Co [Trad. catalana: (1969). *La llengua en la humanitat, la nació i l'individu*. Barcelona: Edicions 62]
- MARQUÈS, Josep Vicent (1997). *Tots els colors del roig*. València: Tres i Quatre.
- MOLLÀ, Toni (2007). *Quina política lingüística?* Alzira: Bromera.
- MORTON, Herbert C. (1994). *The story of Webster's third: Philip Gove's controversial dictionary and its critics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NICOLÁS, Miquel (1998). *La història de la llengua catalana: La construcció d'un discurs*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- NINYOLES, Rafael-Lluís (2008). «Els reptes de la normalització: Societat, economia i llengua». A: ACADEMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA. *Llibre blanc de l'ús del valencià-II: iniciatives per al foment del valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 19-31.
- PITARCH, Vicent (1984). *Reflexió crítica sobre la «Llei d'ús i ensenyament del valencià»*. València: Tres i Quatre.
- PRADILLA, Miquel Àngel (1999). «El secessionisme lingüístic valencià». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *La llengua catalana al tombant del mil·lenni: Aproximació sociolingüística*. Barcelona: Empúries, p. 153-202.
- (2001). «Qüestions lingüísticoidentitàries a l'entorn del blaverisme». A: MOLLÀ, Toni (ed.). *Ideologia i conflicte lingüístic*. Alzira: Bromera, p. 201-235.
- (2002). «La política lingüística contemporània al País Valencià». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [València], núm. 16, p. 101-119.
- (2003). «El gallec: un cas d'individuació lingüística en un context de minorització». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Identitat lingüística i estandardització*. Valls: Cossetània, p. 135-165.
- (2004). *El laberint valencià: Apunts per a una sociolingüística del conflicte*. Benicarló: Onada.
- (2005). «La deriva estandarditzadora valenciana. Del secessionisme rupturista a l'aïllacionisme particularista». *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 18, p. 141-170. Disponible en línia a: <http://www.romanistik.uni-freiburg.de/pusch/zfk/18/09_Pradilla.pdf>.
- (2008). *La tribu valenciana: Reflexions sobre la desestructuració de la comunitat lingüística*. Benicarló: Onada.
- QUEROL, Ernest (1993). «Models en contacte: anàlisi dels estudis sobre les relacions interlingüístiques». A: ALEMANY, R.; FERRANDO, A.; MESEGUER, L. (cur.). *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 87-96.
- (2007). «La sostenibilidad lingüística y las metáforas para entender y favorecer el multilingüismo». A: ECHENIQUE ELIZONDO, M. Teresa [et al.]. *La vida de las lenguas en nuestra sociedad: Posibilidades de futuro*. Pamplona: Ayuntamiento de Pamplona, p. 39-57.
- RABIN, Chaim (1989). «Normativisme». *Límits*, núm. 7, p. 19-24.
- RAMOS, Rafa (1999). «Contraplanificació: el cas valencià». *Noves SL* [Barcelona] (maig). Disponible en línia a: <<http://www.uv.es/~ramos/contrapl.html>>.
- SINNER, Carsten (2003). «El concepte de comunitat en la lingüística». *Estudios Catalanes: Revista Internacional de Lengua, Literatura y Cultura* [Santa Fe, Argentina], núm. 2, p. 133-149.
- SÒRIA, Enric (1994). *Sermonari laic*. València: Germania.
- TERRACINI, Benvenuto (1951). *Conflictos de lenguas y de cultura*. Buenos Aires: Imán.
- VIADÉL, Francesc (2006). *No mos fareu catalans: Història inacabada del blaverisme*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres.
- WALLACE, David F. (2005). *Consider the lobster and other essays*. Nova York: Little, Brown & Company. [Trad. castellana: (2007). *Hablemos de langostas*. Barcelona: Mondadori]
- WOODWARD, Colin (1996). «Balcanização lingüística». Article periodístic d'una font sense especificar, enviat per Dejan Djukic el dimecres 14 d'agost de 1996 com a missatge a la llista electrònica de discussió LINGUIST (Vol-7-1264, 11/9/96). [Trad. portuguesa de Celso Álvarez Caccam]